

УДК 821.161.1.04.09(092)(=161.2)(1–87)
DOI 10.31654/2520-6966-2019-12f-95-50-64

Д. Блохин

доктор філософії, професор, президент "Німецько-Українського наукового об'єднання імені проф. Юрія Бойка-Блохина"

Микола Гоголь в творчості діаспорних вчених (до 210-річчя від дня народження)

*Перед Гоголем треба благоговіти,
як перед людиною, обдарованою
любов'ю до людей. Гоголь –
справжній провидець серця людського,
наймудріший філософ і найбільш
натхнений поет, і кожен повинен із
побоювання ставитися до нього,
як до народолюбця. (Тарас Шевченко)*

У статті розглянуто діяльність М. Гоголя в творчості діаспорних вчених Д. Чижевського, Ю. Бойка-Блохина, Бруно Геца та ін. Зокрема, звертається увага на роль М. Гоголя в розвитку української літератури, культури та причини, які спонукали Гоголя стати російським письменником, що спричинили його душевну хворобу та передчасну смерть.

Ключові слова: *М. В. Гоголь, Петербург, український фольклор, українська ментальність, травестії, Д. Чижевський, праці Ю. Блохина про Гоголя.*

Микола Гоголь – видатний російський письменник, в жилах якого текла українська кров, своєю українською мудрістю він помножив число російських письменників, які увійшли у світову літературу. І не тільки М. Гоголь, українець, але й інші вчені та письменники XIX століття, які не мали російського походження, піднесли російську літературу до світових висот. Так, у Пушкіна, що відкриває число світлих умів, текла африканська кров; Михайло Лермонтов був напівіспанського походження (із іспанських графів Лерма); граф Лев Толстой був нащадком німецького роду Діке (з німецької "disk – товстий), що поселився в Росії та за визначні заслуги піднісся до графського сану; Федір Михайлович Достоевський, прізвище походить від місцевості Достоево, виводиться із варязько-литовської шляхетської родини, а мати його була не росіянка, а українка. Таке мішане походження можна знайти і в інших російських письменників. Очевидно, що російська кров потребує такого припливу чужої крові,

щоб поповнити свою літературу та науку чужими геніями, зробити із них російських письменників, вчених, які б заповнили прогалини в різних галузях російського суспільства, щоб світ бачив їх репрезентантами Росії. Це свідчить про силу і внутрішню міць росіян, які через чужинно-національні елементи зуміли виявити свої духовні глибини у мистецьких творах світового значення. Таким чином, російська література здобула собі загальноєвропейську позицію. В Україні були також видатні письменники-генії, як Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко та ін., твори яких в часи російського поневолення не могли вийти на світову арену, бо вони не перейшли працювати на користь Росії, були вірні своїй Україні.

Навіть Ф. Достоєвський у своїй славній промові на честь О. Пушкіна зазначив що російська поезія має не лише національне, але й європейське покликання, і вона є носієм ідей, провідником вселюдської братерської єдності понад усі державні й конфесійні поділи. Бездушна, насильницька політика російського царату змогла, після підкорення свободолюбного козацького народу України, закріпити і русифікувати український народ, навіть знищили її власну національну назву, охрестивши її "Малоросією", щоб довести, що українці не є нацією, що вони не мають своєї мови і є частиною, окраїною Росії. Були створені такі умови, що молодь, яка хотіла здобути вищу освіту, повинна була шукати університети в Росії. Це трапилося і з Миколою Гоголем, а там вони все зробили для здібного українця, щоб перетягнути на свій бік, а потім створили умови такі, що напалили душу Гоголя, що привело його до передчасної його смерті.

Така позиція існувала доти, поки переворот останніх століть зруйнував високі російські культурні традиції і приглушив тимчасово могутній голос.

Отже, немає нічого нового, що Микола Гоголь, один із найбільших російських прозаїків, по крові був не росіянином, а українцем, та й Гоголь слов'янської нації, що ментальністю відрізняється від росіян. От тому він, при всій пов'язаності з російською культурою і духовністю, завжди залишався українцем. На цьому ґрунті і виникає конфлікт, який приводить до розколу душі, і він сам зізнається, що він не знає, яка в нього душа, українська ("хохляцька") чи російська. Про це писав швейцарський письменник і перекладач творів Гоголя Бруно Гец [13, с. 162–166]. Перебуваючи в Петербурзі, М. Гоголь для росіян став "Николай Васильевич", для римських друзів "сеньйор Ніколло", а для українців він був і залишається "Миколою Васильовичем", а для загалу він просто – "Гоголь", великий знавець слова, прозорливець з даром проникати в найпотаємніші глибини людської

душі" (О. Гончар). Його творча, духовна спадщина належить Україні, незважаючи, якою мовою написана, бо в кожному творі відчувається любов до України, до її культури і надбань народного фольклору, любов до мови, яку називав "мовою душі", "нашою"; лексико-синтаксичний погляд показує, що він думав українською мовою, перекладаючи свої думки в творах російською мовою. Про це стверджував російський вчений І. Мандельштам, який у 1902 році видав монографію "Про стиль мови М. Гоголя", у якій довів, що "не тільки лексика й семантика, а й синтаксис письменника були українські" [6, с. 202]. Де б не бував Гоголь, він толерантно акцептував культуру, звичаї, мову і оточення Європи, використовуючи європейські форми для своїх творів, але він ніколи не забував української мови, яка глибоко залягла в його психіці. І в його душі виник конфлікт внутрішнього, українського і зовнішнього петербурзького середовища, яке розпізнало його любов до всього свого українського. Воно стало на перешкоді подальшої праці Гоголя і його життя. Проживавши у Петербурзі, він в 30-х роках писав своїй матері: "Не гнівайся моя великодушна матінко, коли я часто турбую Вас проханнями доставляти мені відомості про Малоросію або щось подібне. Це – мій хліб... Зробіть милість опишіть для мене також вдачі, звичаї, повір'я та розпитуйте про старину у Ганни Матвіївни, чи Агафії Матвіївни: які плаття були в їх часи у сотників, їх жінок, у тисяцьких, у них самих, які матерії були у їх часи і все з докладними подробицями; які анекдоти й історії траплялися у їх часи смішні, забавні, сумні, жакливі..." [13, с. 166]. А згодом він пише до сестри: "У мене є до тебе прохання. Пам'ятаєш, мила, ти так добре, було почала збирати малоросійські казки і пісні і, на жаль, припинила. Чи не можеш це відновити? Мені це конче потрібно... а казки, пісні, пригоди можете висилати в листах чи невеликих посилках" [13, с. 208–209]. Завдяки допомозі рідних Гоголь мав велику кількість українських пісень. Про це він писав М. Максимовичу у 1834 р.: "Пісень я тобі з великою охотою писав би, але у мене їх жаклива плутанина. Незнайомих тобі буде уже більше ста, зате відомих близько тисячі..." [13, с. 297]. І. Срезневському писав: "... пісень я знаю і маю їх багато. Близько 150 пісень я віддав минулого року Максимовичу, зовсім йому невідомих. Після того я придбав ще близько 150, а у Максимовича тепер уже 1200..." [13, с. 101]. Навіть перебуваючи за кордоном, М. Гоголь просив у листах висилати йому всі видання пісень. Ми не будемо більше зупинятися на його захопленнях українською старовиною, але кинемо погляд на писання про нього діаспорних вчених, літературознавців близьких нам часів.

Про М. Гоголя писав відомий вчений Дмитро Іванович Чижевський, який присвятив українській літературі визначні праці, серед яких можна згадати: "Неизвестный Гоголь", "Gogol: Artist und Thinker" (1952), "О "Шинели" Гоголя" та інші. Але менш відома історія написання його праці, більш як 40-річної, монографії про Гоголя, викладеної у брошурі д-ра В. Янцена, присвячена Д. Ів. Чижевському, якому вдалося віднайти лише частину цієї праці німецької редакції. Російської редакції, над якою працював Д. Чижевський на початку 50-х років, поки що не віднайдено. Як писав В. Янцен: "Во время работы над этой редакцией Чижевский опубликовал в США две статьи: "Неизвестный Гоголь" (на рус. языке) [1] и "Гоголь: художник и мыслитель" (на английском языке) [2]. Чижевский придавал большое значение второй статье" [4, с. 461–462]. З приводу цього Д. Чижевський писав своїй знайомій Вікторії Марківні Раєвій: "Посылаю Вам оттиск моей статьи о Гоголе, к сожалению, по-английски. Но она, – по моему мнению – лучше той, что была в Новом Журнале. Пишу книгу о Гоголе, но как отнесется к ней "халтуртрегерствующее" Чеховское издательство, неизвестно" (письмо от 1.11.1952). І ще таке: "Посылаю Вам новую статью о Гоголе, которая, – по моему мнению, – лучше первой. А книги, вероятно, писать не стоит: как-то неловко печататься в Чеховском издательстве, подвиги котрого становятся уже притчей во языцех" (письмо с начала ноября 1952) [5, с. 461–462]. У вступі до статті Чижевським було сказано, що вона "представляет собой изложение доклада о Гоголе, прочитаного в Нью Йорке 6-го апреля 1952 г." [1].

В архіві д-ра В. Янцена (Гале) є джерела, які свідчать, що Д. Чижевський цю доповідь читав до 100-річчя від дня смерті Гоголя в "Товаристві друзів російської культури", головою якого був Георгій Ісакович Новицький (1889–1966). Ось що писав Г. Новицький в листі від 15.04.1952 р.: "Многоуважаемый Дмитрий Иванович! Ещё раз прошу принять нашу общую и мою личную благодарность за приезд и речь на Чествовании Памяти Гоголя. По единодушным отзывам присутствовавших на Чествовании ощущению, по откликам в здешней русской печати, да и по моему личному, оно прошло в достойных, культурных тонах. Жаль только, что могло бы быть на нем вдвое больше народу, чем было, и тогда бы были покрыты все наши затраты на него, не говоря уже о том, сколько многого лишили себя не присутствовавшие. Впрочем, многие не смогли посетить это чествование не по своей вине. Представьте, что, позже, как я узнал "все силы ада" были против нас в этот день – даже большая часть собуэйных линий не работала несколько часов после полудня

вследствие повреждения сигнальной системы. А для большего числа людей, в особенности, живущих вне Манхэттена, без собуэев, что называется, – ни тпру, ни в нашем Вавилоне" [5, с. 461]. Стаття Чижевського була опублікована у збірнику "Славістика" (Дрогобич, 2011. С. 463–477), вона знаходиться і в Архіві Д. Чижевського в Галле (Tschi. SS, Heid. Hs. 3881. Abt. D287), з нею можна ознайомитися із цих джерел.

Із діаспорних вчених чи не перший, хто написав габілітаційну працю в Людвіг-Максиміліянс Університетті в Мюнхені, – проф., д-р Юрій Бойко-Блохин на тему: "Zum Kern der Gogol'schen Problematik" ("До проблем Гоголівської проблематики" (1966).

Звернемося до історії написання цієї праці. З 1962 року проф. Ю. Бойку-Блохину нім. проф. Ервін Кошмідер запропонував читати лекції з русистики в Інституті філології ЛМУ. Ю. Блохин погодився з умовою, якщо буде дозволено започаткувати україністику, яка б була на такому рівні, як була русистика. Проф. Е. Кошмідер, після роздумування, погодився. Ю. Блохин почав свою працю як професор-гість із мізерною платнею 500 марок за семестр або 1000 марок на рік. Він читав німецькою мовою лекції з історії слов'янських літератур. Нормальне професорське становище в Німеччині пов'язується набуттям статусу "Beamter" (державний службовець), який можна одержати за умов наявності німецького громадянства і має обмеження у віці – до 50 років. До цього вимагалось, щоб було заможне матеріальне становище. Всього цього у професора бракувало. Він вирішив прийняти німецьке громадянство, але керівництво університету відтягувало час і не давало дозволу на це, вичікували, щоб він не отриманого вчасно, його відкриє дорогу до статусу "Beamtera", що дасть у майбутньому добру заробітну плату і пенсію. Тоді український професор д-р УВУ пішов шляхом перегабілітації в німецькому університеті, щоб отримати відповідний статус вченого. Він вирішив написати працю і захистити її. Його підтримав нім. проф. д-р А. Шмаус. Тоді Ю. Блохин написав працю, якої достатньо було для захисту. Як зазначив декан філософського факультету ЛМУ Карл Беккер "... на факультеті немає жодного професора з такою багатю науковою бібліографією" (Із протоколу засідання. Архів). Після захисту праці на таємному голосуванні (15.07.1966), габілітацію Ю. Блохина було затверджено одногосно. Із листа проф. д-ра Фріца Волькна від 2.08.1966 року читаємо, що Ю. Блохин отримав науковий ступінь німецького д-ра і звання доцента (Посвідчення від 29.03.1967 р. за № І-2. 04 67) [Архів-Музей Родини Блохин при Переяслав-Хмельницькому університеті]. Через два роки

(замість 3-х років) Юрію Блохину було присвоєно наукове звання нім. професора, доктора. У листі до Дмитра Чижевського від 20.06.1969 р. проф. Ю. Бохин писав: "... Як Вам йдеться?.. Мене, нарешті, в Людвіг-Максиміліянс Університеті, "укороновано" титулом, що зазначений на блянці листа вгорі (а. hl. Prof. Dr. Jurij Wojko-Blochyn, Ludwig-Maximilians Universität – Д. Б.). Професор Юрій Блохин працював як професор історії слов'янських літератур протягом 27 років в ЛМУ, із них 7 років працював без оплати, щоб втримати створену україністику, чекаючи свого наслідника. Так і не дочекався людини, яка б продовжила його справу, бо і зараз україністики, як такої, немає бо Україна, маючи видатних україністів, посилає людей, які не мають ні знань, ні українського почуття. Коли переглянути в архіві матеріали лекцій, плани роботи проф. Ю. Блохина, то диву даєшся, як можна було знаходити такі цікаві німецько-слов'янські літературні зв'язки. Він написав (що видно із архіву) книгу "Історія української літератури XIX–XX ст." німецькою мовою. З листа від 16.03.1979 р. професора Ю. Блохина до голови Об'єднання німецьких вчених Західної Німеччини і Західного Берліну проф. д-ра Hans Rothe дізнаємося: "... обращаюсь с просьбой поддержать мой проект создания "Истории украинской литературы XIX–XX вв." ... До сих пор такой книге на немецком языке не было". Carl Winter Verlag заинтересовался в создании такой книги, но ставит своё решение в зависимость от значительной дотации... размер книги. Было бы хорошо издать книгу объёмом 20 печатанных листов" [20, с. 211]. Але професор русистики Олеш розпускав слухи про національні погляди Ю. Блохина і навіть запитав його: "являетесь ли вы поклонником идеи самостоятельной Украины?" Професор йому відповів, що його політичні погляди є його особистою справою, але вони не мають нічого спільного з україністикою, що його старання видати книгу має мету розбудити в німецькому суспільстві зацікавлення до української літератури. Про це він повідомив голову Об'єднання проф. Ганса Роте і застеріг його в листі від 8.08.1981р: "Если в результате прошедшего или опасения, что я напишу политизированную "Историю украинской литературы", Вы сочтёте отказаться от сотрудничества со мной, то считаю своим долгом поблагодарить Вас за наши, хотя и непродолжительные, но безконфликтные усилия сотрудничества в прошлом" [20, с. 264]. Із подальшого листування видно, що книжка уже була написана і професор віддав її на коректування, але манускрипт так і зник, та й не було грошей для видання, і ніхто його не фінансував. Я не змогла віднайти манускрипту, бо німецький професор, який робив коректуру,

помер, і не було у кого вимагати. Так мені сказав проф. Ганс Роте, який теж зараз хворіє після інсульту і не може нічим допомогти.

Проф. Ю. Блохин створив Комісію з поширення україністики в німецьких університетах при Об'єднанні німецьких вчених і був його головою. Це була нелегка робота, але він ставив собі за мету вивчення україністики на рівень інших літератур, особливо русистики. Росіяни вели пропаганду серед німецьких вчених і студентів на шкоду україністики, а тому німецьких студентів в групах було мало, заробітки у професора були мізерні. Його лекції були цікаві, пов'язані з німецько-слов'янськими та європейськими літературами, напр.: "І. Макферсон, Й. Гердер і слов'янські літератури", "Байронічні мотиви в слов'янських літературах", "Проблеми дослідження творчості Т. Шевченка на тлі західноєвропейської літератури", "Шевченкове ставлення до Вальтера Скотта і Бернеса", "Відмінність творчого методу Бернеса і Шевченка", "Слов'янська романтика", "Фавст Гете в перекладах М. Куліша", "Леся Українка і європейська література", "Творчий метод І. Франка. Паралелі із Байроном" та інші. Він створив свою школу, був керівником докторських праць німецьких докторантів, магістрів, аспірантів із україністики, таких як: Ліан Темпел, Р. Вабер, Ріхард Губер, В. Байєр, Соломон Мірський та багато інших.

Серед праць проф. Ю. Бойка-Блохина можна назвати: "Zum Kern der Gogolischen Problematik", "До основ світовідчужання М. В. Гоголя", "Проблематика в творчості М. Гоголя" та ін. У першій праці проф. Ю. Блохин характеризує творчість М. Гоголя, використовує уже відомі факти праць діаспорних українських, польських, російських вчених, на ґрунті листування з рідними та знайомими, і прослідковує причини роздвоєння душі українця М. Гоголя, боротьби за спасіння, втечі в інші країни. У Гоголя не було сили і міцного характеру і покласти край впливу негативного чужого менталітету, і він гине передчасно. Професор пише: "Гоголь, як ми бачимо, не позбувся внутрішнього зв'язку підсвідомого українського відчуття своєї душі, що привело до страшної кризи у свідомості письменника, і він не зміг позбутися її" [7, с. 63]. Професор наводить лист Гоголя до своєї знайомої Смірної, що він сам не може зрозуміти, яку він душу має: "українську ("хохлацьку") чи російську" [10, с. 63]. Живучи у Петербурзі, Гоголь підсвідомо не полишає потреба в українській мові, українській пісні, рідному краї, що приводить до гіперболізації. "На початку 30-х років розгортаються турботи уряду щодо відкриття в Києві університету. Гоголь в листі від 2.07.1833 р. до М. Максимовича пише: "Бросьте в самом деле кацапию да приезжайте в гетьманщину. Я сам думаю тоже сделать и на следующий год махнуть отсюда.

Дурни мы право, как разсудить хорошенько. Для кого и чему мы жертвуем всем?" В слідуючому листі він знову пише: "Я тоже думал – туда, туда в Киев, в древний, прекрасный Киев! Он наш, он не их – не правда ли? Там или вокруг него деялись дела старины нашей... Там можно обновиться всеми силами". Минув ще рік і Гоголь запитує знову Максимовича: "Что ж, едешь или нет? Влюбился же в эту старую толстую бабу – Москву, от которой кроме щей да матерщины ничего не услышишь... Песни нам нужно издать в Киеве. Соединившись вместе, мы такое удерём издание, какого ещё никогда ни у кого не было" [21, с. 301, 323]. Гоголь зустрічається із польським за проживанням, а за походженням українцем, Залеським і пише: "... дуже, дуже близький земляк, а по серцю, ще ближчий, чим земля". Розмови вони вели українською мовою. Нарешті, Гоголя запрошено читати в Києві російську історію. Він глибоко обурений і пише, що йому приємніше було б читати ботаніку, або паталогію, аніж російську історію. Професор Блохин зауважує: " У своєму нарисі про постання України він характеризує український народ як одне із найвизначніших явищ європейської історії, як народ, що стримав похід монгольської орди на Європу". В нотатках про Мазепу, він протиставляє національні характери українців і росіян, вважає, що російський народ схильний до деспотизму, тоді як українці, по суті демократичні. Та ніхто не міг підтримати Гоголя, і добрим словом вилікувати цю тугу і роздвоєння його душі. Коли Максимович став ректором Київського університету імені св. Володимира, забув про все і про свого друга. І тут ми втратили Гоголя. Нещасна жертва з своїм внутрішнім роздвоєнням душі, підтримана російськими колами, які дали йому все, про що він мріяв, чого він не знайшов серед своїх. Розчарований у всьому, він негативно ставиться до українського письменства у штучно створеному чужому суспільстві, яке заманило його, щоб остаточно знищити і позбутися його. Він відвертається від Шевченка, якого демократична поезія бачиться як вульгарна, що пахне "дьюгтем" для нього, аристократа. А з другого боку, своїм твором "Тарас Бульба", Гоголь отямив багатьох русифікованих українців до рідного народу та витворив у російському письменстві "моду" на все малоросійське, що прийшло на зміну тодішньому осміюванню малоросів. І не раз відчувалися теплі нотки до українства у великоросів, як Ол. Толстого, Герцена, Добролюбова та в українців, які зійшли з своїх українських рейок: Данилевський, Магнет, Короленко та ін.

І про ці впливи Ю. Блохин пише: "Про ці впливи і світові зв'язки і його європейські погляди багато російських науковців і літераторів дискутувало, найбільше з позицій його походження, з позицій фальшивих політичних тенденцій... Крім цього завжди була небезпека

реакції російського патріотизму, поліцейського переслідування проти впливу українських елементів в працях Гоголя..." [7, с. 63–64]. В своїх працях проф. Ю. Блохин наводить приклади переслідувань праць письменників і вчених, які писали про Гоголя, і вони змушені були друкуватися під псевдонімами, або друкували праці в інших країнах, або викидали все, що стосувалося українства, ставлячи багато крапок. Так, П. Куліш у 1854 р. надрукував книжку "Спроби біографії Гоголя" під псевдонімом М. Николай, публікуючи такі листи Гоголя, щоб було менше натяків на любов до України, ставлячи між виразами багато крапок. Це всім зрозуміло, що Куліш був перед цим покараний і йому залишалось хоч би подати деяку інформацію про зв'язок Гоголя із українським світом.

В. Шенрок у книзі "Материалы для биографии Гоголя" (4 томи, Москва, 1893–1898) про українські зв'язки подав дуже обережно, а до висновків він не вдавався.

На початку ХХ ст. М. Сумцов наголошував на нестерпній критиці російських письменників-патріотів щодо проблеми українства Гоголя. Але з мужністю зауважує про те, що в творчості Гоголя український елемент слід визнати як домінуючий. Проф. Ю. Блохин зазначає, що книга І. Мандельштама "О характере Гоголевского стиля" (Гельсингфорс, 1902), зачіпала українські мовні особливості в творчості Гоголя. Книга з'явилася у Фінляндії, і його спостереження довгий час не знаходили подальшого дослідження. У 1902 році О. Єфименко спробувала висвітлити питання внутрішніх суперечностей у творчості Гоголя на ґрунті психічного розколу ("Вестник Европы", 1902, № 7). Це викликало негативну реакцію у Овсянико-Куликовського, стаття не мала літературного підходу, а віддзеркалювала лише політичні переконання автора, проklamуючи всеохопність російської мови; він охарактеризував Гоголя як носія і творця такої мови. Такі твердження особливо пропагувалися до 100-річчя від дня народження Гоголя. Російська публіцистика трубіла, що Гоголь знайшов єдино правильний для українців шлях – влиття в російську духовну творчість. На захист стали українські інтелектуали. М. Грушевський на сторінках "Літературно-наукового вісника" (1909, ч. 3) вмістив ювілейну статтю. Але найбільш цінна була стаття Сергія Єфремова, опублікована в часописі "Рада", а згодом вона була видана у вигляді брошури. Подаємо фрагмент цієї статті: "В Гоголя було безперечно дві душі: українська і російська. Одна – молода, свіжа, овіяна чарівними споминами і поетичними мріями про далекий милий серцю рідний край, друга – стареча, холодна, сувора, з службовими замірами, а також надмірним звеличенням офіційної державности, що теж рано прокидається у Гоголя.

Одна, що знаходила яскраві фарби і м'який юмор для українського життя, і друга, що холодним бичем сатири біла по "россейской гнусной действительности". Одна душа м'якого, люблячого серця, і друга – холодного, практичного міркування та резонерства. І кожна душа жила в йому власним життям, кожна вимагала для одної себе повної неподільної уваги, кожна домагалася собі одній цілої істоти письменника, кожна тягла його виключно в свій бік. Духовна істота нещасного письменника була в самому корені надломана й переповнена, в самому ґрунті дисгармонічна, тому й починається та низка дисгармонічних прикмет, що пригнічували його й не давали йому не то розгорнутися на повну широчінь, вибитись на певний шлях. Між його душами кипіла повсякчасна й безупинна боротьба, аж поки завершилася вона тим, що попадали знесилені й зламлені обидві душі, й бідолашний дводушник упустив певну життєву тропу та вже так і не напивав її поки життя було в тілі" [16, с. 8–9]. Чи не найповніше Єфремов охарактеризував проблеми психологічного стану душі Гоголя. Проте йому не вдалося розглянути усі праці письменника та праці вчених і письменників про нього, які є канвою для дальшого дослідження творчості Гоголя, щоб зняти із хворої людини мечі, які і до сьогодні схищуються.

Слід би перейти від загальних поверхових спостережень до внутрішнього аналізу творів письменника, що дасть новий аспект бачення його творчості і причин падіння. Оце падіння у ставленні до України російські дослідники використовували як любов до всього російського, щоб показати зміцнення російсько-українських мовних зв'язків (Мірошник Д. М. Гоголь. Його роль у зміцненні російсько-українських зв'язків. Харків, 1959). Після виходу в світ праці Гоголя "Мёртвые души" російські критики визнавали критику Гоголя Російської Миколаївської імперії. Навіть В. Белінський критикував, але він гостро засуджував національні мотиви Гоголя і підкреслював заборону перспектив української мови, називаючи її селянською мовою, що в українців – "дубуватість розуму"; критикував мову Шевченка у "Гайдамаках", стверджував, що "хто сказав, що Гоголь любить Малоросію", а пише він російською, а не українською мовою" [14, т. 6, с. 199–202].

Чернишевський, підтримуючи В. Белінського, стверджував, що немає письменника в світі, щоб "так був важливим для свого народу, як Гоголь для Росії" [15, с. 11]. Ми навели приклади, як не бажали росіяни "віддати" Україні талановитого українця, тому спочатку опікали його, а потім критикували і привели його до психічної хвороби, від якої він двічі лікувався, в Німеччині в Бад Емсі. Гоголя німці любили, його романтичні праці, забарвлені гумором, символікою, містикою,

жах. Все це нагадувало їм праці Е. Т. А. Гофмана. Добродушний сміх звучить в творах Гоголя раннього періоду, гострий, саркастичний в пізнішому періоді. Відчутна манера Вальтера Скотта – передмова і розповідь від імені вигаданого автора, звернення до історії, до казок, невимушена балаканина, докладне малювання деталей – так виглядає цей жанр. Гоголь, засвоївши цей тип розповіді, наділив його жвавістю, фольклором, прикрасив усіма фарбами українського гумору. Як підкреслює проф. Ю. Блохин, "Гоголь наважився до того, до чого міг лише геній рішитися: пов'язав вульгарне з патетичним, реальне із фантастичним ("Майська ніч", "Ніч перед Різдом" та ін.)... Бурлеск і травестія знайшла місце у російських письменників XVIII ст., як М. Петрова, Котельницького, Осипова та ін. Але їхній бурлеск не був таким яскравим, простонародним, як в українців Котляревського й Гулака-Артемовського, в яких вражає упредметнене сприйняття, повнота постатей. Гоголь засвоїв цю особливість і розвинув майстерно символічну субстанціальність постатей Собакевича, Манілова, Хлестакова, та інших символічних типів. Український вертеп вплинув на розвиток стилю Гоголя. Вертепні постаті в яскравих одягах, що співають і танцюють, плачуть і сміються, патріотичні герої, простачки і розумники, селяни і козаки, жиди і цигани, шляхтичі і ксьондзи, святі чудеса, театральне видовище на землі і в небі... – все це мусило вплинути на Гоголя" [8, с. 68–69].

Гумор у творах Гоголя є однією із ознак української духовності, в гуморі український народ шукав подолання свого болю, це був "сміх крізь сльози". Він збирав народні пісні, казки, легенди, прислів'я, навіть щоденна мова – у всьому цьому звучить гумор, іноді різкий, іноді граціозний, але завжди відшліфований, завжди викликає сміх.

При визначенні гоголівського стилю дослідники говорять, що Гоголь, віддаляючись поволі від романтизму перетворюється на основоположника "натуральної школи". Проф. Ю. Блохин з цього приводу писав: "... схоплення сукупності стильових особливостей елементів Гоголя, аж ніяк не є легкою справою. І не можна осягнути позитивні рішення в цьому напрямку, обминаючи Гоголеві українські джерела" [8, с. 66]. Це дійсно так, Гоголь свою романтику наповнив українською демонологією: продаж душі чортові, шукання цвіту папороті чи закопаного скарбу, ворожнеча між відьмою і німфою, зачарування душі. Я згадую демонічний фільм моєї молодості "Вій", який викликав страх, переживання, наповнений українською міфологією.

Гоголь був українським і російським письменником, адже він написав 9 творів українською мовою, і 2 – української тематики: ("Вечера..." і "Миргород"), писав, доки це було можливо, а потім, перебуваючи в іншомовному середовищі, яке ворожо ставилося до

українства, він писав російською, але немало його творів були українську тематику. Не бачу в цьому його ворожості до українства. Були такі часи в Україні, коли не можна було розвинути свій талант українською мовою, Гоголь змушений був писати російською, література якої була відома Заходу через переклади.

Щодо місця Гоголя у світовій літературі, то його визначив швайцарський перекладач, письменник Бруно Гец (із Цюріху): "... своїми українськими оповіданнями належить він до велетнів європейської романтики; але ті самі елементи, що їх зустрічаємо в західних романтиків, у Гоголя виглядають природніше. Зате, як письменника "Мёртвых душ", "Шинели", можна його поставити нарівні з найвидатнішими реалістами. Він зовсім незрівняний смисловою інтенсивністю своїх картин, мелодійністю своєї мови. Як чистий мистець, він навіть перевищує Толстого і Достоєвського" [20, с. 165].

Вроджене пов'язування людини з нацією поглиблювало страждання романтики Гоголя. Як можна ідеально виміряну Україну поєднати з конкретною дійсністю – Росією? Це питання веде до провалля... звідси постає жах, яким сповнені твори Гоголя "Страшна помста" і "Вій" [8, с. 72–73]. Сильне і фантастичне у Гоголя зливаються суперечностями в одне ціле – розумна божествена краса й відьомська потворність в одній іпостасі – те, що розриває серце і душу Гоголя. А пісні українські, їх багатство, від них і випромінюються барокові особливості ("Вечора на хуторі близ Диканьки"). Як він щиро писав із захопленням! В бібліотеці Гоголя у Василівці було багато українських пісень барокової поезії, що приносила письменнику вишуканість та насолоду. Твердження В. Ейхенбаума, що Гоголь приваблювала "звукова семантика", має свої підтвердження [18, с. 161, 355]. Для гоголіянців було б добре прослідкувати вплив Західної Європи та її діячів культури і літератури, де він перебував більше 10-ти років. І куди б не закинула його доля, але любов до України, до її природи, культури, мови ніколи не згасала, а все це глибоко залягло у підсвідомості письменника. Перебуваючи в столиці Росії, він пише в листах до матері, що у Петербурзі немає свіжого повітря, рослини не мають пахощів, зима і осінь тривають 9 місяців на рік... Він заздрить своєму товаришеві Данилевському, який навесні їде в Україну, і просить його, щоб той писав про весну в Україні. Неуспіхи в Петербурзі спонукають Гоголя думати про переселення у провінцію, лише в Україну. Відтоді у Гоголя починається роздвоєння психіки: у раціональній сфері він відчуває себе росіянином, а підсвідомість не дає йому спокою, палає шляхетна любов до України, яка перетворюється на нищівне полум'я, небезпечно для знищення його світогляду. Гоголь споглядав російську дійсність.

Арешти і заслання не могли знищити український рух, боротьбу за свої права. І він став шукати іншого шляху – примирення з Російською імперією. Хвороба давалась взнаки і загальмувала його українські почуття. Його свідомість діяла таємно і безупинно. Російська душа у нього перемогла українську. Він визнає могутність Російської імперії як історичну неминучість, розвиває свій російський патріотизм, гальмуються його українські почуття, а пізніше письменник впадає в релігію і примирюється з жахливою дійсністю. Російська імперія всіма фібрами ненависті до українства згубила українця М. В. Гоголя.

Та все таки Гоголь виконав свою місію. Як писав О. Мандельштам, Гоголь відкрив світові Україну та її героїчну історію, ввів її у світовий культурний контекст. Через твори Гоголя світ пізнає нашу країну, наші традиції, духовність самобутній характер і душу українського народу. Гоголь через російську літературу, яка була відома Заходу через переклади, став відомим європейській літературі. Саме Гоголь поряд із Шевченком і Котляревським розбудив Україну до нового життя. Можливо, він і сам не здогадувався, яку потужну національну силу відродив з минулого. І все це він зробив для нас, нащадків і спадкоємців. Він виконав свою посланницьку місію від імені загнаної в рабство України, в якій було заборонено українську мову і культуру. Гоголь змушений був російською мовою писати про Україну, і цим воскресив у народній пам'яті козацьку славу, романтику Запорізької Січі, боротьбу за свободу і незалежність України. Могутній образ Тараса Бульби навіки став уособленням українського героїзму, мужності й самопожертви, зразком Лицарської честі і доблесті. Як сказав Достоєвський, суто російський письменник: "... ми всі вийшли із Гоголівської" Шинелі".

Література

1. Чижевський Д. И. Неизвестный Гоголь. *Гоголь: материалы и исследования*. Москва, 1995. С. 188–197
2. Čiz'evsky: Gogol: Artist and Thinker. *The Annales of the Ukrainian Academy of Art and Sciences in the U. S.* 1952. 4/2. P. 261–278.
3. Чижевський Д. И. О "Шинели" Гоголя. *Философия и социологическая мысль*. Киев, 1994. № 5–6. С. 75–97
4. Янцен В. В. Неизвестный Чижевский: Обзор неопубликованных трудов. Санкт-Петербург, 2008.
5. Янцен В. В. Чижевский о Н. Гоголе. *Славистика*. Дрогобич: Коло, 2011. Т. 2. Дмитро Чижевський і європейська культура. 534 с.
6. Огородник І. В., Русин М. Ю. Українська філософія в іменах. Київ: Либідь, 1997. 327 с.
7. Bojko-Blochyn Jurij. Zum Kern der Gogol'schen Problematik. Universitas Libera Ukrainensis-Fakultas Philosophie- Studia B. 7. Symbolae in Honorem J. Shevelov – Monachii – Munich, 1971. P. 63–90.

8. Бойко-Блохин. До основ світовідчужання М. В. Гоголя. *Науковий збірник*. Нью Йорк, 1999. Т. IV. Редакція Марка Антоновича. С. 59–74.
9. Гец Бруно. Українська і російська стихії у Гоголя. Нью Йорк: УВАН у США, 1952. *Літературно-науковий Збірник. №1*. 402 с.
10. Лист Гоголя до О. Смірної від 24.12.1844. *Н. В. Гоголь. Полное собрание сочинений* / ред. Венгерова. Москва, 1952. Т. 12. С. 418–419.
11. Сочинения: в 10 т. Н. В. Гоголь / под ред. В. В. Каллаша. Санкт-Петербург: Издат. Брокгауз-Ефрон. Т. X. Письма. 250 с. Листи М. В. Гоголя. С. 45.
12. Харківський університетський збірник на пошану В. А. Жуковського і М. В. Гоголя. Харків, 1903. С. 147.
13. Гоголь Н. В. Собр. Соч.: в 8 т. / ред. В. Р. Щербины. Москва: Правда, 1984. Т. 8. 399 с.
14. Полное собрание сочинений Белинского / ред. С. А. Венгерова. Санкт-Петербург, 1903. Т. 6. С. 202.
15. Чернышевский Н. Очерки гоголевского периода русской литературы. Санкт-Петербург, 1892. С. 11.
16. Труды отдела новой русской литературы. Санкт-Петербург, 1948. Т. 1. С. 9–38.
17. Пискунов. Украинские повести Гоголя. *Сборник классиков*. Москва, 1933. С. 63–69.
18. Сборник "Памяти" В. А. Жуковского и Н. В. Гоголя. Санкт-Петербург: Изд. II, 1908.
19. Єфремов С. Між двома душами. Микола Гоголь. Київ, 1909. С. 8–9.
20. Blochyn Dariana. Die wissenschaftliche und politische Tätigkeit von Jurij Bojko-Blochyn. Briefwechsel. Band I. München-Ternopol, 2012. 513 S.

References

1. Chizhevskij, D. I. (1995). Neizvestnyj Gogol. Gogol: materialy i issledovaniya [Chizhevsky D.I. Unknown Gogol. Gogol: materials and research]. Moskva. [in Russian].
2. Čiževsky: Gogol: Artist and Thinker. The Annales of the Ukrainian Academy of Art and Sciences in the U. S. 1952. 4/2. 261–278.
3. Chizhevskij, D. I. (1994). О "Shineli" Gogolya [About Gogol's "The Overcoat"]. *Filosofiya i sociologičeskaya mysl – Philosophy and sociological thought*. Kiev № 5–6. 75–97.
4. Yancen, V. V. (2008). Neizvestnyj Chizhevskij: Obzor neopublikovanyh trudov [Unknown Chizhevsky: Review of unpublished works]. Sankt-Peterburg. [in Russian].
5. Yancen, V. V. (2011). Chizhevskij o N. Gogole [Chizhevsky about N. Gogol]. *Slavistika – Slavic*. Droghobich: Kolo, T. 2. Dmitro Chizhevskij i yevropejska kultura. 534. [in Russian].
6. Ogorodnik, I. V., Rusin, M. Yu. (1997). Ukrayinska filosofiya v imenah [Ukrainian philosophy in the name of]. Kiyiv. [in Russian].
7. Bojko-Blochyn Jurij. *Zum Kern der Gogol'schen Problematik. Universitas Libera Ukrainensis-Fakultas Philosophie- Studia* Vols. 7. Symbolae in Honorem J. Shevelov – Monachii – Munich, 1971.

8. Bojko-Blohin. (1999). Do osnov svitovidchuvannya M. V. Gogolya [To the foundations of M. V. Gogol svitovdduvannya]. *Naukovij Zbirnik – Haykovei Zbirnik*. Nyu Jork, T. IV. Redakciya Marka Antonovicha.
9. Gec Bruno (1952). *Ukrayinska i rosijska stihiyi u Gogolya* [Ukrainian and Russian verses by Gogol]. Nyu Jork: UVAN u SSHa, *Literaturno-naukovij Zbirnik – Literaturno-naukovei Zbirnik*. №1. 402. [in Ukrainian].
10. Vengerov, S. (Eds.) *List Gogolya do O. Smimovoyi vid 24.12.1844. N. V. Gogol* [Letter of Gogol to O. Smimova from 24.12.1844. N. V. Gogol] *Polnoe sobranie sochinenij. Complete collection of compositions*. Moskva, 1952. Vols. 12. 418–419.
11. Kallash. V. V. *Sochineniya* [Writings] Vols. 1–10. N. V. Gogol. Sankt-Peterburg: *Pisma – Letter*. 250 s. Listi M. V. Gogolya. S. 45. [in Russian].
12. *Harkivskij universitetskij zbirnik na poshanu V. A. Zhukovskogo i M. V. Gogolya* [Harkivskij universitetskij zbirnik na poshanu V. A. Zhukovskogo i M. V. Gogolya]. Harkiv, 1903. S. 147. [in Ukrainian].
13. Sherbina V. R. (Eds.) (1984). *Gogol N. V. Sobr. Soch.:* Moskva: Pravda, (Vols. 1–8. Vol. 8.). 399. [in Russian].
14. Vengerov, S. A. (Eds.) (1903). *Polnoe sobranie sochinenij Belinskogo* [Complete Works of Belinsky]. Sankt-Peterburg. Vol. 6, 202. [in Russian].
15. Chernyshevskij, N. (1892). *Ocherki gogolevskogo perioda russkoj literatury* [Essays on the Gogol period of Russian literature]. Sankt-Peterburg. [in Russian].
16. Trudy otdela novej russkoj literatury [Proceedings of the department of new Russian literature]. Sankt-Peterburg, 1948. T. 1. S. 9–38. [in Russian].
17. Piskunov. (1933). *Ukrainskie povesti Gogolya* [Ukrainian novels by Gogol]. *Sbornik klassikov – Collection of classics*. Moskva. [in Russian].
18. *Sbornik "Pamyati" V. A. Zhukovskogo i N. V. Gogolya* [Collection of "Memory" by V. A. Zhukovsky and N. V. Gogol] Sankt-Peterburg: Izd. II, 1908. [in Russian].
19. Yefremov, S. (1909). *Mizh dvoma dushami. Mikola Gogol* [Mizh two souls. Mykola Gogol]. Kiyiv. [in Russian].
20. Blochyn Dariana (2012). *Die wissenschaftliche und politische Tatigkeit von Jurij Bojko-Blochyn. Briefwechsel. Band I. Munchen-Ternopol*.

Dariana Blokhyn

Doctor of philosophy in the field of pedagogy, professor, member-corr. Academy of Sciences in New York, Honorary Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

Mykola Gogol in the creativity of the Diaspora scholars (to the 210th anniversary of birth)

In the article about the activities of M. Gogol in the creativity of the diaspora of scientists D. Chyzhevsky, Y. Boyko-Blohina, Bruno Gec and others. Particular attention to the role of M. Gogol in the development of Ukrainian literature, culture, and the reasons that have induced by becoming a Russian writer, that caused his mental illness and premature death.

Key words: M. V. Gogol, Petersburg, Ukrainian folklore, Ukrainian mentality, travesty, D. Chizhevsky, Yu Blohina about Gogol.